

GENCİNE

Klâsik Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

Cilt: 1 Sayı: 2 Aralık 2021 & Volume: 1 Issue 2 December 2021
www.gencinedergisi.net

YUNUS EMRE'NİN KADİM HÂTİFİ: DERVİŞÂNE ÜSLÛP ANCIENT MUSE OF YUNUS EMRE: ASCETIC IDIOM

Ezgi ÇETİN*

Öz

Kadim zamanlardan günümüze değin insanoğlu, umutsuzluğa kapıldığı veyahut çaresiz kaldığı anlarda uhrevi bir varlığın ya da tanrısal bir gücün zuhur ederek bütün olumsuzlukları bertaraf edeceğine inanmıştır. Söz konusu inanç vesilesiyle de Anadolu topraklarında, bilhassa kalplerin imar ve ihyası için çaba sarf eden derviş payesi teşekkül etmiştir. Elbette bu payeyi hem meşrep hem de meslek edinebilen insanoğlunun şifahi veyahut tahriri aktarıma soyunduğunda, kendine özgü bir ifade biçimini yani üslûbu vücuda getirmesi gerekir. Öte yandan tayin edilen üslûbun idrak edilmesi için sanatkârdan veyahut bir düşünceyi, hâli izah etmekle vazifeli dil unsurlarından yola çıkılması önemlidir. Söz konusu çalışmada da ateşin bir mutasavvıf olan Yunus Emre'nin terennüm ettiği şiirlerden pay biçilerek onun üslûbunu şekillendiren mefhumlar izah edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Derviş, Dervişâne, Üslûp, Yunus Emre.

Abstract

Since ancient times hitherto, mankind gave all faith in an other-worldly being or believed in a divine power that would befall and abate entire troubles, whenever abandoned itself to despair or become helpless. On the occasion of said faith, a dervish distinction took shape in the Anatolian territories, particularly to recreate and build up the hearts. Surely, such mankind, setting itself on a verbal or written conveyance and making this distinction either a habit and career, should bring the own peculiar meaning; namely, the idiom, into shape. On the other hand, it is essential to evolve out of the language such factors, that are enabling to perceive the idiom of the artful, who was being assigned to explain the way. The concepts, shaping the idiom by analogy with the poems and versified by the lyrical Sufi Yunus Emre were tried to be explained in the study said.

Keywords: Dervish, Ascetic, Idiom, Yunus Emre.

* Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, ABD Yüksek Lisans Öğrencisi.
Elmek:
sevcan_ezgi@hotmail.com

GİRİŞ

Kalem erbabı tarafından önceden tayin edilmiş hâl veyahut fikirlerin yazınsal bir metnin yaratımında birtakım vazifeler üstlenen dil unsurlarına iştirak etmesi dikkate değerdir. Elbette bir iletişim vasıtası olarak telakki edilen yazınsal metinde konuşlanan dil unsurlarının, aralarında zuhur eden bağlar vesilesiyle kazandığı birtakım yeni değerleri göz önünde bulundurarak -sözlük anlamından ziyade- yaratıma soyunan kalem erbabının kendine has bir üslûbu da tayin etmesi gerekir.

“Arapça bir kelime olan üslûbun Lâtince karşılığı stylustur. Fransızcada style, İngilizcede ise stil şekillerinde kullanılmaktadır. Dilimizde çok eskiden beri kullanılan üslûbun, style karşılığı bir edebiyat terimi olarak kullanılması çok yenidir. Nâmık Kemâl, Süleyman Paşa ve Münif Paşa'da beyânla karşılanan terim, Recâzâde Mahmut Ekrem tarafından üslûp şeklinde değiştirilip her şahsın fikir, duygu, düşünce ve hayâllerini anlatmadaki husûsî tarzı olarak târif ve îzah edilmiştir.” (Çoban, 2004: 13). Bu sebeple yazınsal metni vücuda getiren kalem erbabının mizacı, ruhi hâleti, maksadı, ideolojik saplantıları, intihap ettiği muhteva, hayatını idame ettirdiği dönemin vaziyeti, hitap edeceği insanlar ile arasındaki ilişki üslûbun tayin edilmesinde büyük önem arz etmektedir. Ayrıca ferdî bir ifade ve intihap tarzının dışı vurumu olarak izah edilebilecek üslûbun yaratımında, yazınsal metnin anlamsal ve söz dizimsel yönlerinden hareketle fark edilebilecek sapsmaları -yan anlam vb.- göz ardı etmemek gerekir (Aktaş, 1998: 39).

Her ne kadar biçem, deyiş, eda, form, metot, tarz, usûl, yol ve yöntem gibi mefhumlar iletinin takdim biçimi olan üslûbun izahında tesadüf edilebilecek terim kargaşasına mahal verse de çözümleme ve anlamlandırma safhalarını ihtiva eden söz konusu mefhum, yazınsal metnin lisaniyattan hareketle incelenip yorumlanmasına aracılık eden üslûpbilimini -stilistik- vücuda getirmiştir. Söz konusu çalışmada da ömrü nihayete ermeden dervîş payesine mazhar olan Yunus Emre'nin terennüm ettiği ilahilerden birkaçı, şairin yaşantısından ve yaradılışından pay biçilerek üslûpbilimin sınırları içerisinde izah edilecektir.

1. YUNUS EMRE'NİN DERVÎŞÂNE YAŞANTISI

Yunus Emre'nin H. 638 (M. 1240-1242) yılında doğup H. 720 (M. 1320-1321) yılında vefat eden fakir bir Türkmen köylüsü olduğu ve geçimini himmet talebiyle Tapduk Emre'ye intisab etmeden önce çiftçilik yaparak sağladığı bilinmektedir. Söz konusu doğum ve vefat tarihlerinden hareketle Yunus Emre'nin çocukluk ile gençlik yıllarının Anadolu Selçuklularının yıkılış zamanına ve beyliklerin ortaya çıktığı döneme, olgunluk ile yaşlılık dönemlerinin ise Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarına tekabül ettiği, dolayısıyla hayatını Anadolu Türk Tarihi'nin en karmaşık -siyasî rejimin, sosyal yapının, iktisadî hayatın, güzellik ve sanat anlayışının, gelenek ve göreneklerin değişmesi hasebiyle- dönemlerinden birinde idame ettirdiği söylenebilir (Bayrakdar, 1994: 2-4).

Tapduk Emre'ye intisab etmeden önce kendisinde müşahede edebildiği maddi noksanlığın manevi bir tamamlanmaya vesile olacağından habersiz olan Yunus Emre, ruhu tasfiyeden ibaret olan seyr ü süluk mertebelerini aşarak kalplerin imar ve ihyası için gayret göstermiştir. Bu gayretin neticesinde dervîş payesine mazhar olan Yunus Emre, kuşluk vaktinden daha kısa olan ömrü nihayete erinceye değin terennüm ettiği pek çok ilahide bu payenin vasıf ve kazanımlarından bahsetmiştir.

Sözlüklerde, (فقر، بی بهره، کدا، درویش، صاحب دل، قلندر) (KANAR, ty: 102), “Fakir, yoksul, fakir ve yoksul adam, muhtaç kimse; zahit adam, abit insan; işini hakka bırakan adam, kanaatkâr; sofî, kalender.” (SÂLEHPUR, ty: 492), “... Fakîr ve muhtâc adam; ... Turuk-ı `aliyyeden birinin şeyhine intisâbla ziyî-i mahsûsa girerek hankâhda hizmet ve çile ve riyâzetle işigâl eden adam; ... İşini Hakk’a tevekkül eden sâf kanâ`atkâr ve mutevâzi.” (Şemseddin Sami, 2016: 607-608), mefhumları ile izah edilen derviş kelimesi, “Derviş olan dilriş olur. Eğer gani eğer derviş, para ile biter her iş, parası olmıyan derviş, gezer divane divane. Derviş şeyhine baba himmet demiş, şeyhi de oğul hizmet demiş. Dervişin fikri ne ise zikri de odur. Gâvurun tembeli keşiş, Müslümanın tembeli derviş. Derviş tekkede, hacı Mekkede.” (PAKALIN, 1983: 428) gibi pek çok atasözüne dayanıklık etmesinin yanı sıra esasen insanın sahip olduğu meşrebi ifade eder.

Söz konusu meşrebi şiar edinmek isteyen insanın da öncelikle Allah'a yönelmesi (inâbe), akabinde ona niyaz etmesi, ona şükretmesi, onu zikretmesi, bir gönül ehli olarak çileye talip olması, dört kapı kırk makamdan geçmesi, fakrı düstur edinmesi, hasenatta bulunması, her şeye rıza göstermesi, her şeyi Allah'a havale etmesi (tefviz), hizmeti önemsemesi, hoşgörülü olması, ihlas sahibi olması, kendisine bahşedilen ilimle amel etmesi, ölmeden ölmesi, sebat etmesi, sefer etmesi, terki benimsemesi, tevazu sahibi olması ve uzleti tercih etmesi icap etmektedir. Öte yandan bu kıstaslara riayet eden insanın tekâmülden sonra himmete, keşfe, makama, sıfatsızlığa ve mekânsızlığa mazhar olacağı aşikârdır. (ORTAKÇI, 2020: 24-94)

2. YUNUS EMRE'DE TEZÂHÜR EDEN DERVİŞÂNE ÜSLÛP

Sözlüklerde, “Derviş olana yakışacak sûrette, dervîşçesine (Şemseddin Sami, 2016, s. 608), “Yoksulluk içinde; dostça.” (Sâlehpur, ty: 492) mefhumları ile izah edilen dervîşâne kelimesi aynı zamanda “[dervîşâne ebyât] ... tezkire yazarlarının asırlar boyu şairleri ve şiirlerini tartarken kullandıkları değerlendirme ölçütleri”nden biridir (Tökel, 2019: 181-182).

Bu değerlendirme ölçütünden hareketle, ilahilerinde Eski Anadolu Türkçesi'ne özgü türlü arkaik ek ve kelimeler ile İslâmiyet'e ilişkin toplumun kavrayabileceği Arapça ve Farsça kökenli kelimelere yer veren Yunus Emre'nin amaca, muhataba ve muhtevaya göre bir üslûp belirlediği dikkati çekmektedir. Bittabi ömrü nihayete ermeden dervîş payesine mazhar olan Yunus Emre, ilahilerinde bu meşrebi izah ederken kendisine iştirak edecek dil unsurlarını herhangi bir sanat kaygısı gütmeyen nazmetmiştir. Dervîşliği, sarf ettiği kelimelerin de şiar edinmesine dikkat eden Yunus Emre hususî bir takdim tarzı geliştirmiş, dervîşâne üslûp mefhumuyla ifade edilebilecek bu takdim tarzını da birtakım kalıp benzetmelerin veya metafizik meselelerin somutlaştırma, karşıtlama, tekrar etme ve öncelikle gibi yöntemlerden yararlanılarak izah edilmesinde ete kemiğe büründürmüştür.

Hülâsa, seyr ü süluk mertebelerini aşarak dervîş payesine mazhar olan Yunus Emre'nin terennüm ettiği pek çok ilahide, dervîş olana yaraşır bir surette idame ettirdiği hayatı sebebiyle elde ettiği tecrübelerin, tayin ettiği üslûp ile mutabık bir yapı arz ettiği ifade edilebilir. Bu sebeple söz konusu çalışmada dervîş Yunus'un dervîşliği şiar edinen üslûbu anlamsal, biçimsel ve söz dizimsel yönlerden hareketle hâl, ihlâs, mahviyet, marifet, muhabbet, sır ve vecd dili başlıklarına bağlı kalınarak izah edilecektir.

2.1. İHLÂS DİLİ

“Arapça bir kelime olan ihlâs; Kamus-ı Osmani’de saffet-i kalb, istikamet-i fikir, gazezden âri muhabbet, kalb-i pâk ve sadakat-i kâmile ile dostluk ve kulluk suretine izah olunmuştur.” (Pakalın, 1983: 38).

Esasen ihlâs, insanın yalnız icra ettiği amellerde değil sarf ettiği sözlerde dahi Allah’ın rızasını kazanmayı talep etmesinden hareketle riyadan uzak durmasıdır. Bittabi icra ettiği herhangi bir amelde veyahut sarf ettiği herhangi bir sözde Allah’tan gayrıyı müşahede etmeyen ve hayâyı düstur edinen insan muhlis sıfatına mazhar olacak, muhlis olan insan da istiğnanın son haddine vararak dünya nimetlerine yuf çekecektir. Çünkü Allah’ın vahdaniyeti karşısında cihanın pul kadar değeri yoktur.

İtikadı gereğince kendisinde hiçbir varlık görmeyen Yunus Emre de fenafillah ehlinin sıfatı olan miskinliğin bir iftihar vesilesi olduğunu bilir. Onun nazarında, dervişliği şiar edinecek kimsenin öncelikle Allah’ın vahdaniyeti karşısında aciz olduğunu idrak etmesi gerekir. Bu hususu teyit için miskin kelimesini ilahilerinde tembel ve pısrık manalarını ihtiva edecek biçimde kullanmayan Yunus Emre, miskinliği derviş namına bir servet sebebi olarak nitelendirir. Dolayısıyla onun nazarında bu âlemin alayışına ya da bir şehre, ülkeye hükmetmeye meyleden -mülk kelimesinin yönetim, yönetimi elde barındırma manasından hareketle- kimsenin derviş payesine mazhar olması mümkün değildir.

Dervîş olan kişilerün miskînikdür sermâyesi

Miskînikden özge bize mâl u mülk ü şâr gerekmez (111/5)¹

(Dervişlerin serveti acizliklerini idrak edişlerindedir. Çünkü bize bu acizliği idrak etmekten başka bir servet nedeni gerekmez.)

İlgili beyitte dervişlerin dünyalık olarak nitelendirilen mefhumlara yüz çevirdiğini Türkçe kökenli “özge” ve “gerekmez” kelimeleriyle izaha gayret eden Yunus Emre, “mâl u mülk ü şâr” ifadesiyle de Arapça ile Farsça kökenli mefhumları bağlaç kullanarak sıralamıştır. Ayrıca birinci beyitte “derviş” kelimesini öncelemesi ile birinci ve ikinci beyitte laytmotif olarak “miskinlik” kelimesini tekrar etmesi şairin maksadına uygun düşmektedir.

Bittabi söz konusu beyitte adeta iki ayrı cümle biçiminde ele aldığı mevzuyu izah ederken kendine mahsus bir üslûp yarattığı, her türlü taşınır ve taşınmaz maddi varlığı tarif eden mal mülk ifadesine Farsça kökenli “şâr” kelimesini ilave etmesiyle kendisini derviş addederek “biz” kelimesini sarf etmesiyle ve yine aynı dizide hem Türkçe hem Arapça hem de Farsça kökenli mefhumlara yer vermesiyle izah edilebilir.

2.2. HÂL DİLİ

Hâl, “... sofiye ıstılahı olarak tasannu’suz ve kesîpsiz kalbe lâyih olan mâna, cezbe, baygınlık, coşkunluk demektir.” (Pakalın, 1983: 707).

Tasavvufta, hâl (hakikat ehli, hakikatperest) ve kâl (zahir ehli, zahirperest, rûsûm ulemâsı) mefhumları ile izah edilen iki gruptan söz edilmektedir. Bu grupların ilkinde yer alan irfan sahipleri kemali, ikinci grupta yer alan zahitler ise iptidayı temsil

¹ Söz konusu çalışmada faydalanılan esas kaynak için bkz.: Mustafa Tatcı, Yunus Emre Divânı, 3.b., H Yayınları, İstanbul, 2020.

etmektedir. Bu sebeptir ki zahitlerin duası amelle, dervişlerin duası hâl ile vücuda gelir. Ayrıca dervişte ilahi feyzin hasebiyle zuhur eden hâl, kabz hâlinin bast hâline evrilmesi ile izah edilebilir.

Bir zahidin takva sahibi olduğunu iddia etmesi üzerine bu hâlin kendisinde teşekkül ettiğine dair herhangi bir delilin bulunmaması onun iddiasının asılsız olduğuna işaret eder. Elbette zahidin bu asılsız davası Allah ile arasında bir hicabın zuhur etmesine vesile olur. Öte yandan söz konusu zahidin tersine -ki her şey zıddı ile inkişaf eder- takva sahibi olduğu hâl ve sözlerinden idrak edilen Yunus Emre, imanla yalanın bir arada bulunamayacağını gayet iyi bilir. Bu hususu teyit için hayatını idame ettirdiği dönemde derviş olduğunu iddia eden kimselerin âlemi kapladığını abartılı bir biçimde ifade eden şair, ilgili beyitte aşk ile gerçeğe aykırı düşen herhangi bir hâl veyahut sözün uzlaşamayacağını dile getirir.

Bize girçek dervîş gerek cihân toldı da'vâ ile

Yalan da'vâ iderisen 'ışk n'eylesün senünile (347/4)

(Gerçeğe aykırı düşen iddialar âlemi kapladığı için bize özü sözü bir olan yani aşka layık olan bir derviş gerek.)

Söz konusu beyitte kendisini derviş addeden ve bu sebeple ilk dizede “biz” kelimesini önceleyen şair, akabinde “girçek ve yalan” kelimelerini sarf ederek karşıtlaşma vesilesiyle hem hakikat ehlinin hem de zahir ehlinin esas niteliğini tek kelime ile izah etmiştir. Ayrıca birinci ve ikinci beyitte laytmotif olarak “dava” kelimesini tekrar etmesi şairin maksadına uygun düşerken birbirinin dayanağı olan “girçek, dervîş ve 'ışk” kelimelerini dile getirmesi Yunus Emre'nin şiar edindiği dervîşâne üslûbu idrak etmek adına dikkate değerdir.

2.3. SIR DİLİ

“Gizli şey demek olan sırrın sofiyyeye ait eserlerde ıstılah olarak izahı şöyledir: Kalpte vedia-i Rabbanıyye ile lâtifedir. Bedende ruhun vedia olması gibi. Ruh; mahall-i mahabbet; kalp; mahall-i marifet olduğu gibi Sır da mahall-i müşahededir (Pakalın, 1983: 206).

Tasavvufta sırta ehemmiyet verilir ve sırrın ifşası tasvip edilmez. Çünkü vahdet sırrına vakıf olan temkin ehli, bu sırrın ifşa edildiği takdirde mahiyetinin anlaşılmayacağını farkındadır. Bittabi temkin ehli, kerametle özdeşleşen bu sırlarla değil kulluk vazifeleriyle ilgilenir. Sırları müşahede eden bu ehil, aynı zamanda sırların gizlendikçe Allah tarafından katmerleneceğini idrak ederek görünüş itibarıyla da kendilerini sırlamıştır. Öte yandan vakıf olduğu sırrı faş eyleyen Hallâc-ı Mansûr'un berdar olduğu makam, ruhu tasfiyeden ibaret olan “seyr ü süluk”un dördüncü mertebesini teşkil eden tavr-ı râbî` yani sır makamıdır.

Gönül, Allah'ın tecellîgâhıdır. Dolayısıyla hakiki bilgi de gönülde saklıdır. Meşrebi sebebiyle daima gönüle ehemmiyet veren ve onun tezkiyesinin önemine dikkat çeken Yunus Emre, ilahi aşk vesilesiyle çağlayan gönlün engin oluşunu dikkate alarak birtakım izahatta bulunur. Örneğin, “Ben yere göğe sığmadım mümin kulunun kalbine sığdım.” hadîs-i kutsîsinden yola çıkan şair, gönlün sınırsızlığını orayı mekân tutan Allah'ın sonsuz varlığıyla izah eder. Ayrıca vahdet sırrının gönül ehline (abdala) malum olması ve gönlün bu vesileyle bir derinlik kazanması göz ardı edilmezse

içerisinde bilinmezlikleri ve hazineleri ihtiva eden denizin gönül ile imtizaç ettiği fark edilir.

Resûl eydür iy Kayyûm bunlar 'acâyib kavim

Sır denizi kılmışsın gönlünü dervîşlerün (149/7)

(Hz. peygamber Allah'a, dervîşlerin şaşılması bir topluluk olduğunu ki buna da onların gönüllerini bilinmezliklerle dolu bir denize dönüştürenin vesile olduğunu söyler.)

İlgili beyitte adeta Hz. peygamberin Allah'ı muhatap kabul edip ona sarf ettiği bir cümle vesilesiyle, dervîşlerin Allah'ın mevhibesi olan sırlara nail olduktan sonra gönüllerinin sır denizine dönüştüğü idrak edilir. İlaveten beyitte, esma-i ilahiyede yer alıp ezeli ve ebedi manalarını ihtiva eden Kayyum'u, İslâm peygamberi olan Hz. Muhammet'i ve dervîşleri zikreden Yunus Emre, fakrı şiar edinmiş olan asıl mürşit, irfan sahibi olan dervîş ve mahlukatı yaratan mutlak varlık arasındaki muhabbeti de izah etmiştir.

2.4. MAHVİYET DİLİ

Sözlükte "... Kendini hiçe sayma, kendine ehemmiyet vermeyiş, ziyâde tevâzu`." (Şemseddin Sami, 2016: 1305) ile izah edilen mahviyet, aslında insanın ister mutlak ister izafi anlamda olsun nefsin iğvalarına karşın doğruluk hilatini giyerek derin bir huşu içinde olması ve yine insanın el elden üstündür (ta arşa kadar) özdeyişini düstur edinmesi ile ifade edilebilir. Ki bu özdeyişi düstur edinen "... arif Allah'ın büyüklüğüne, gücüne, kudretine nihayet olmadığını bilir ve onun karşısında kendisinin küçük, zayıf ve aciz olduğunu düşünür." (Özdemir, 2020: 159).

Dervîşliğe soyunan kimsenin de nefsini tahkir etmek adına melamet hırkasını kuşanması yani kınanmayı göze alması gerekir. O halde görünüşüne aldırış etmeyen ve iç dış muvazenesine dikkat eden Yunus Emre'nin, hırka kuşanmaktaki maksadı hırkanın takvayı anımsatmasıdır. Bu kavrayış ile söz konusu beyitte, yokluk hırkasını kuşandığı için görünüş itibarıyla -fukara- dervîş addedildiğini, fakrı şiar edindiği için gönlünün boş olduğunu ve Allah'ı zikretmesi sebebiyle sözünün güzel olduğunu ifade eden şair, öte yandan elinde daima bir tespih bulunması, riyadan uzak duramaması ve sabırlı olmaması hasebiyle de kendisini din değiştiren kimselerden daha günahkâr addetmektedir. Dolayısıyla şairin, "taşum, içüm, dilüm ve sözüm" mefhumlarının işaret ettiği müspet görünüşe karşın kendini tenkit ettiği, dervîşliğin nişanesi olan tevazu vesilesiyle adeta irşat ve ikaz edilmeye muhtaç olduğunu dile getirdiği gözlemlenmektedir.

Taşum dervîş içüm boş dilüm tatlu sözüm hoş

İllâ ben itdügümi dînin deşşüren itmez (117/9)

(Görünüşüm dervîş, gönlüm boş, dilim tatlı, sarf ettiğim sözler hoş olsa da bilhassa benim yaptıklarımı dinini değiştiren yapmaz.)

2.5. VECD DİLİ

Vecd, "Kast ve tekellüfsüz olarak kalbe gelen hal yerinde kullanılır bir tâbirdir. Sofiyye ıstılahlarına ait eserlerde zikrin halâveti hîninde (vaktında) ruhun, aşkın galebesine tahammülden aczı suretinde tarif olunan vecdi şöyle izah edenler de vardır:

Na`t-ı cemal-i İlâhî ile feyezân-ı rahik-i mükâşefeden husul-i sekr ile ruh tarabnâk olup kalbin hayret ve heyecan ile sîneçâk olmasıdır. Vecidde asl olan sahibinin sun`i (eseri) olmamaktır. Çünkü o zaman vecd olmaz, arzu ile yapılmış bir şey olur.” (Pakalın, 1983: 585).

Vecd esasen, insanın Allah’ın sırrına muttali olmasıyla tattığı cezbe hâlidir. Bu hâle varid olan kişi ise telvin ehlidir. Ki bu kişi vecd hâlinde iken deruni âleme dalar böylece ruhaniyet zuhur eder. Öte yandan kalp akla galebe çalınca kendinden geçen kişi, ayık olduğu takdirde sarf etse küfür olarak nitelendirilebilecek şathiyatı vücuda getirir veyahut varlıktan soyunma ile izah edilebilecek bir biçimde sırtındaki hırkayı, kafasındaki serpuşu çıkarır atar.

Bir tür mestlik hâli olan vecde mazhar olup bu cezbe esnasında kendisine emanet edilen sırrı, şeriata aykırı düşen bir ibare ile ifşa eden Hallâc-ı Mansûr’un ulemadan alınan fetvanın akabinde şehit edilmesi Yunus Emre’nin dikkatini çekmiştir. Ki şaire ve Hallâc-ı Mansûr’un “... Vahdet-i vücut felsefesine göre, giden ve gelen hakikat-i vâhîde olduğundan, ben Hakkım demek, varlık değil, yokluk icabıdır. ... Madem ki Allah’tan başka varlık yoktur, o halde ister o Allah’tır de, ister ben Allahım de, ikisi de müsavidir.” (Pakalın, 1983: 540). Dolayısıyla Yunus Emre, ilgili beyitte bir dervişin ben Hakkım deme sebebini istiğrak hâline dayandırır.

Dervîş Ene’l-Hak derse n’ola `aceb mi

Hep varlık Hakk’undur `alâ külli hâl (156/5)

(Her hâl ü kârda bütün mevcudat Hakk’ın olduğu için dervîş ben Hakkım derse buna şaşılmaz.)

2.6. MUHABBET DİLİ

Sözlükte “... Sevme, sevgi, sevişme; ... Dostluk, hulûs, sıdk; ... `Aşk, `alâka; ... Dostâne sohbet, konuşma.” (Şemseddin Sami, 2016: 1297) mefhumlarını ihtiva eden muhabbet, tasavvufun yegâne dayanağıdır.

Mutasavvıflara göre kâinatın yaratılış sebebi aşktır. Ancak aşk kelimesinin Kur’an-ı Kerim’de geçmemesi hasebiyle ilk mutasavvıflar aşk kelimesinin yerine muhabbet kelimesini kullanmışlardır. Kişiyi Allah’a ulaştıracak iştîyakın, ona giden yolun aslı muhabbettir. Çünkü tasavvufta muhabbet beslenecek tek varlık Allah’tır. Ve insanın kalbinde ondan gayrısına yer yoktur. Söz konusu kaideyi benimsemesi hasebiyle hem kalbini hem de aklını Allah’a hasreden Yunus Emre, ilgili beyitte kendini muhatap addederek özüne seslenir. Bilhassa şairin şiar edindiği üslûbu idrak etmek adına da bu hitap biçimine dikkat edilmelidir. Elbette meşrebi ve itikadı sebebiyle noksanlığının farkında olup yekpare olana ulaşmayı, onunla bir olmayı (cûzi ruh - külli ruh, katre - umman) arzulayan Yunus Emre, söz konusu hâlin dervîşlik aracılığıyla tahakkuk edeceğinin farkındadır. Bu nedenle birbirinin dayanağı olan “hakikat ma`şûka, dervîşlik, kül ile fârig” mefhumlarını sarf ederek dervîşlerin bilhassa bu dünyanın alayışından -öbür dünyanın da nimetlerinden- el çekmesi gerektiğine işaret eden şair, hülâsa bu dünyanın kâfirler için cennet, Müslümanlar için zindan hükmünde olmasına işaret eden hadîs-i şerife değinmiş olur.

Yunûs sen severisen hakikat ma`şûkayı

Dervîşligile kül ol kevn ü mekândan fârig (126/10)

(Ey Yunus, gerçekten Allah’ı seviyorsan tıpkı bir dervîş gibi bu dünyadan elini eteğini çek ve sevdiğin ile bir ol.)

2.7. MARİFET DİLİ

“Arapça bir kelime olan marifet’in mânası bilmektir. ... Marifet; bir şeyi tefekkür ve eserini tedebbür (hakikati göz önüne getirip haline göre çare düşünmek) ile bilmekten ibaret olmakla ilmin mefhumundan ehadır. Bunun mukabili (inkâr) ve ilmin mukabili (cehil) dir. (İlim) veçh-i küllî ile, (marifet) veçh-i cüz’î ile bilmektir.” (Pakalın, 1983: 407).

Esasen marifetin vehbi olduğunu idrak eden mutasavvıflara göre insanın kendisini tanınması (mârifetü’n-nefs) Allah’ı tanınmasına (mârifetullah) vesile olur. Ki marifet vecd ve ilham vasıtasıyla erişilen kalp kaynaklı bir bilgidir. Bu sebeple insan kalbin tezkiyesine ve tasfiyesine ne denli ihtimam gösterir, nefsin iğvalarından kendini ne denli sakınır, riyazete yönelir ise Allah hakkında elde edeceği marifet de o denli artar. Öte yandan muhabbetin zuhur edebilmesi için marifete ihtiyaç duyulduğunun farkında olan Yunus Emre, hakkıyla tanımayan hakikaten sevemez itikadı gereğince ilgili beyitte, dervîşliğin esasını teşkil eden ögenin can, amelin ise terk ediş olduğunu dile getirir.

İlaveten Allah tarafından terbiye edilmesi ve mutlak otorite sahibi olan sultandan -Allah- birtakım malumatı nakletmesi hasebiyle dervîşin gönlünü kırdı uçan ele gelmez yabani bir kuş olarak nitelendirmeyen şair, gönül kuşunun sahip olduğu birtakım vasıfların da sultandan fark olunacağını “bellüdür” mefhumu ile dile getirir.

Dervîşlik aslı cândan geçdi iki cihandan

Haber virür sultândan bellüdür yad kuş degül (167/4)

(Dervîşliğin esası candır. Bu sebeple dervîş, iki dünyaya sırt çeviren ve Allah’tan haber veren tanıdık bir kuştur.)

Ayrıyeten mazhar oldukları payenin üstün olması dolayısıyla Yunus Emre, başka bir beyitte dervîşleri cennet ve devlet kuşu olarak nitelendirilen Hümâ kuşuna benzetmektedir.² Yine aynı beyitte ilahi sırlara vakıf olmamaları ve asılsız iddialarda bulunmaları hasebiyle kâl ehlini, yad kuş -yırtıcı kuş, çaylak- olarak nitelendirmektedir.

SONUÇ

Söz konusu çalışma aracılığıyla Tapduk Emre’ye intisab ettikten sonra ruhu tasfiyeden ibaret olan seyr ü süluk mertebelerini aşarak dervîş payesine mazhar olan Yunus Emre’nin, ömrü nihayete erinceye değin terennüm ettiği pek çok ilahide amaca, mizaca, muhabbet ve muhtevaya göre bir üslûp belirlediği fark olunmuştur. Ki ilgili çalışmada dervîşâne üslûp mefhumuyla ifade edilen bu intihap tarzı, bünyesinde hâl, ihlâs, mahviyet, marifet, muhabbet, sır ve vecd mefhumlarını barındırmaktadır. Söz konusu mefhumlar da Yunus Emre’nin nazarında ya dervîşler tarafından seyr ü süluk mertebeleri aşılırken düstur edinilen ya da dervîşlere Allah tarafından bahşedilen birtakım vasıflardır. Öte yandan Yunus Emre’nin söz konusu dervîşlik vasıflarını somutlaştırma, karşıtlama, tekrar etme ve öceleme gibi yöntemler aracılığıyla izah etmeye çalıştığı ve yine bu vasıfları meşrebinden, hayatını idame ettirdiği dönemin vaziyetinden pay biçerek ilahilerine nakşettiği gözlemlenmiştir.

² Dervîş bilür dervîşi Hak yolına turmuş / Dervîşler hümâ kuş çaylak u baykuş degül (167/3)

KAYNAKÇA

- Aktaş, Şerif (1998). *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri* (3. b.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bayraktar, Mehmet (1994). *Yunus Emre ve Aşk Felsefesi* (3. b.). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çoban, Ahmet (2004). *Edebiyatta Üslûp Üzerine (Sözün Tadını Dilde Duymak)* (1. b.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kanar, Mehmet (ty). *Büyük Türkçe-Farsça Sözlük*. İran: Şirin Yayıncılık.
- Ortakçı, Emel (2020). *Türk Edebiyatında Manzum Derviş-Nâmeler*. Yüksek Lisans Tezi. Üsküdar Üniversitesi. İstanbul.
- Özdemir, Mehmet (2020). Esmâ-yı Hüsna Tercümesi'nden Halkın, Ulemanın ve Arifin Alacağı Hisseler Nelerdir? *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 13, S. 75, s. 150-162.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (Cilt 1). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (Cilt 2). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (Cilt 3). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Sâlehpur, Cemşid (ty). *Farsça Türkçe Genel Sözlüğü*. İran: Lale Yayınları.
- Şemseddin Sami. (2016). *Kâmûs-ı Türkî* (1. b.). İstanbul: Nadir Eserler Kitaplığı.
- Tatçı, Mustafa (2020). *Yûnus Emre Dîvânı* (3. b.). İstanbul: H Yayınları.
- Tökel, Dursun Ali (2019). *Divan Şairi Diyor Ki* (2. b.). İstanbul: Ketebe Yayınları.